

Narracja „Lalki” B. Prusa.

Powieść początkowo drukowano w odcinkach w „Kurierze codziennym” w latach 1887-89. Wydanie książki – 1890 r.

1. Czas akcji:

1878-79 – rozpoczyna się w jadalni w Warszawie
Początek XIX wieku

2. Narracja powieści:

a) narracja pierwszoosobowa, pamiętnikarska.

Narratorem jest Rzecki, narrator subiektywny, mówi o swoich doświadczeniach w formie gawędy i dziennika.

Rola pamiętnika – opisuje wydarzenia, w których brał udział, poszerza wiedzę czytelnika o świecie, przytacza cudze słowa, myli się w ocenach, bo nie zna całej prawdy o rzeczywistości, zmienia często nastroje, pojawia się humor, melancholia, ironia, sentyment. Używa języka ezopowego, pełnego przemilczeń i półsłówek. Spowalnia akcję utworu.

b) narracja II – narrator autorski to drugi narrator.

Świat przedstawiony, choć wymyślony, jest prawdopodobny (narrator jest wszechwiedzący, ukryty za światem przedstawionym utworu, anonimowy). Posiada informacje o bohaterach, świetnie orientuje się w wydarzeniach historycznych. Język pełni funkcję informatywną, budzi zaufanie czytelnika.

c) III rodzaj narracji – narracja personalna.

Monolog wewnętrzny, wyodrębniony przez cudzość, język w pierwszej osobie.

Rola różnych narracji

„Lalka” jest powieścią polifoniczną, czyli wielogłosową. Jest to powieść nowoczesna; ukazuje, że nie ma jednej prawdy o świecie i człowieku. Przedstawia człowieka, jako mikrokosmos niezrozumiały nawet dla najbliższych. Wielość narratorów sprawia, że wynosimy przekonanie o fałszywym osądzie świata. Myli się Rzecki, co do motywów postępowania Wokulskiego, szczerość bierze za maskę.

„Lalka” powieścią dojrzałego realizmu.

„Lalka” jest powieścią realistyczną, bo odtwarza świat rzeczywisty. Świat, choć wymyślony, jest prawdopodobny (mimetyczne naśladowanie rzeczywistości).

1. Czas historyczny jest dokładnie określony.

Fabula rozgrywa się w latach 1878-79.

Retrospekcje dotyczą: Wiosny Ludów (1848), powstania styczniowego (1863), powstania listopadowego (1830), kampanii napoleońskiej, wojny na Bałkanach.

2. Realizm topograficzny:

Warszawa, Paryż – konkretne dzielnice, ulice, zabytki (Powiśle – bieda; Krakowskie Przedmieście – sklep Wokulskiego; ul. Krucza – ulica z kamienicą Łęckich, Elektoracka – kantor Szlangbauma).
Wnętrza salonów, sklepów, kamienicy, teatru.

3. Scenki rodzajowe, charakterystyczne dla dawnej Warszawy:

- Studenci w sądzie i w kamienicy.
- Pojedynek Wokulskiego z baronem Krzeszowskim.
- Kwesta wielkanocna.
- Licytacja kamienicy.
- Zachowanie w teatrze.

- Opis poszczególnych środowisk i życia obyczajowego.
- Wyścigi na Służewcu.
- Spacery i przejażdżki.

4. Autentyczny opis środowisk społecznych – przedstawicieli, konfliktów:

Arystokracja, mieszczaństwo, niziny społeczne.

5. Język stylizowany:

- Język mniejszości żydowskiej i niemieckiej
- Gwara Węgiełka
- Język służącego
- Język naturalny (odmiana ogólna języka literackiego)
- Wykład o cynamonie Mincla
- Żartobliwe wypowiedzi Wokulskiego
- Mowa matki Mincla (niemiecki)

Język jest pełen emocji, dynamiczny ; w rozmowach potoczny, żywy, często niepoprawny, przeważają zdania niedokończone, pytające, wykrzyknikowe. Ukazuje to różnicowanie społeczne bohaterów.

Funkcje stylizacji:

-Język pozwala określić pochodzenie i umysłowość bohatera, charakteryzuje różne środowiska (w tym mniejszości narodowe), uzmysławia atmosferę wydarzeń, podkreśla realizm scen rodzajowych, wprowadza humor, podkreśla wielogłosowość powieści.

-Używanie języka ezopowego (pełnego przemilczeń i niedopowiedzeń):

Ze względów cenzuralnych, a także milczeniem pomija sytuację polityczną w Polsce (nie mogą pisać prawdy, nie chcąc pozytywnie pisać o zaborcy pomija obraz Rosjan).

6. Interpretacja tytułu powieści:

- a) Lalka jako Izabela Łęcka – opinia prezesowej Zasławskiej: piękna zewnątrz, ale pozbawiona uczuć, ubóstwo duchowe, brak wrażliwości, zimno, obojętność (B. Prus: *Duchowa prostytutka*)
- b) Aluzja do procesu sądowego o kradzież lalki, wytoczonego przez Krzeszowską Stawską.
- c) Człowiek-marionetka (Wokulski) w ręku innych ludzi (Łęccy).
- d) Człowiek w teatrze świata – odwołanie do toposu świata jako teatru. Aluzja do sceny nakręcania lalek przez Rzeckiego podczas ustawiania wystawy sklepowej. Człowiek zdeterminowany losem tylko pozornie panuje nad swoim życiem. W rzeczywistości poruszają nim inne siły (jak mechanizm zabawki).

To chory kąt...- ocena społeczeństwa polskiego w „Lalku” Prusa.

„Lalka” jest powieścią o „społecznym rozkładzie” (tak pisarz określił tematykę powieści). Polacy przeżywali wówczas problemy związane z sytuacją polityczną po klęsce powstania styczniowego, jak i te łączące się z nowoczesnością. Społeczeństwo jest podzielone, dotknięte lękiem przed wspomnieniami tragicznej przeszłości i niepewnością jutra. Poszczególne klasy żyją w zamkniętych, osobnych światach. Rosną nastroje antysemickie, trudno znaleźć w powieści bohaterów, którzy się dobrze rozumieją (nawet przyjaźń Wokulskiego i Rzeckiego wyklucza głębokie porozumienie). Większość bohaterów jest rozczarowana i zawiedziona dotychczasowym życiem, klęską ideałów pozytywistycznych, odrzuceniem pracy organicznej, niewiarą w postęp cywilizacyjny. Wokulski dostrzega śmieszność swoich wysiłków w zestawieniu z nędzą społeczną, nikt nie szanuje ludzi ceniących wiedzę i przejawiających inicjatywę, negatywnie odbierany jest jego udział w powstaniu. Czuje brak celu, który nadałby jego życiu głębszy sens. Ochocki nie widzi możliwości pracy naukowej w kraju, dlatego wyjeżdża zagranicę. Żle we współczesności czuje się Rzecki, dlatego ucieka do wspomnień.

Arystokracja oceniona negatywnie - to warstwa oderwana od reszty społeczeństwa, nie czuje odpowiedzialności za losy kraju. To kosmopolici, ignorują problemy narodu, pogrążeni we własnych sprawach. To skupieni na sobie egoiści, mający zbyt duże wyobrażenie o własnej wartości, żyją ponad stan, gardzą ludźmi z innych grup społecznych. Dla społeczeństwa są bezużyteczni, gdyż koncentrują się na wydawaniu pieniędzy, podróżach, spotkaniach towarzyskich.

Łęcki, ograniczony i zarozumiały mitoman, któremu się wydaje, że zna się na interesach, pożycza pieniądze od lokaja i tylko pomoc Wokulskiego ratuje go od bankructwa. Lubi wystawne życie, nie pamięta wysokości swoich długów, córkę traktuje jak kapitał. Wokulskiego traktuje jak służącego, choć żyje z jego pieniędzy.

Starski – cyniczny uwodziciel mężatek, żyjący z ich pieniędzy, podważa niekorzystny dla siebie testament prezesowej, oskarżając, że nie była przy zdrowych zmysłach. **Książę** nie umie wyjść poza frazesy o nieszczęśliwym kraju.

Wyjątek stanowi prezesa **Zasławska**, która w swoim majątku realizuje hasła pracy u podstaw i organicznej: wybudowała ochronkę dla dzieci i dom starców, chłopci żyją dostatnio, majątek zapisana na cele dobroczynne.

Mieszczactwo – różnicowane pod względem narodowościowym. Polacy (piwosze Deklewski, Szprot, Węgrowicz), są pozbawieni inicjatywy, leniwi, zawistni, mało wytrwali, niesolidarni. Nie odgrywają takiej roli społecznej i gospodarczej, jak mieszczaństwo na zachodzie Europy. Kupcy pochodzenia niemieckiego (Mincłowie, Hopfer) ukazani pozytywnie: pracowici, oszczędni, uczciwi. Szybko się polonizują. Stary Mincel to wzór kupca – uczy dobrego wykonywania zawodu, surowy, ale sprawiedliwy. A. Katz walczy z Rzeckim na Węgrzech, Jan Mincel (bratanek właściciela sklepu) czuje się Polakiem, pomaga Rzeckiemu wydostać się z więzienia, daje mu pracę. Liczną grupę stanowią Żydzi, nie gardzą żadną pracą i żadnym zyskiem. Wytrwali i przebiegłi w zdobywaniu kapitału, cechuje ich wielka energia, pracowitość, ale także nieuczciwość, udział w podejrzanych interesach.

Niziny społeczne – bracia Wysoccy, Węgiełek, Marianna. Żyją w nędzy, niezaradni, biernie zgadzają się na swój los.

Marianna – prostytutka poznana przez Wokulskiego w kościele; pomaga jej znaleźć uczciwą pracę (szwaczka). Wychodzi za mąż za Węgiełka, ale nie są szczęśliwi, bo rzemieślnik nie może poradzić sobie z przeszłością żony.

Wysoccy – jeden z nich wegetuje na Powiślu, furman, któremu dał pracę Wokulski. Drugiego – kolejarza przenosi z Częstochowy do Skierniewic, ratuje on Stanisława przed samobójstwem.

Polska to kraj kontrastów: nędzarzy żyjących na Powiślu i przepychu arystokratycznych salonów. Jednostki twórcze są bezradne, opuszczają kraj. Program pozytywistyczny zakończył się klęską. Dobroczynność nie ureguluje kwestii społecznych.

Wizja miasta w *Lalku* Bolesława Prusa.

Warszawa Prusa

Niezwykle dynamiczny rozwój miast w drugiej połowie XIX w. znalazł swe odbicie w literaturze, która coraz częściej umieszcza akcję w miejskiej przestrzeni. Miasto stawało się niemal samodzielnym bohaterem – fascynującym i zarazem budzącym przerażenie.

Rozwijają się wielkie metropolie europejskie (Paryż, Londyn, Berlin), również prowincjonalna Warszawa. Liczba mieszkańców wzrasta z 64 tysięcy (1803r.) do 383 tysięcy (1882r.). Realizm topograficzny powieści, czyli zgodność z autentycznymi szczegółami przestrzennymi, niejednokrotnie skłaniał do wędrówek po Warszawie śladami Wokulskiego czy Rzeckiego. Wierność opisywanej rzeczywistości nie ograniczała się wszakże do detali przestrzennych. Realizm utworu widać także w świetnym połączeniu panoramicznego ujęcia świata społecznego Warszawy ze zbliżeniem nastawionym na pojedynczy obrazek, szczegół, epizod. W konsekwencji zbiorowość miejska ukazana jest w różnych przekrojach i aspektach: w historii rozwijającego się sklepu i w społecznych różnicowaniach kamienicy, na wyścigach konnych i na sali sądowej, na mieszczańskim zabawie wielkanocnej i na rautach czy w teatrach; możemy poznać zarówno nędzę Powiśla, jak i bogactwo salonów, prostytucję i arystokratyczną kwestę na rzecz ubogich, lichwiarstwo i filantropię. I w tym przypadku Prus jest wierny realiom, gdyż przywołuje niekiedy prawdziwe zdarzenia. Występy Rossiego czy bał w Dolinie Szwajcarskiej miały rzeczywiście miejsce w Warszawie wtedy, gdy toczy się akcja powieści. Ceremonia poświęcenia nowego sklepu Wokulskiego odbyła się w istniejącym wówczas najelegantszym Hotelu Europejskim. Autor *Lalki* odtwarza również bardzo realistycznie życie towarzyskie i obyczajowe Warszawy oraz wzajemne relacje między środowiskami. Zyskuje tym samym możliwość ukazania osób i wydarzeń z perspektywy różnych warstw społecznych.

Na powieściowy obraz Warszawy duży wpływ mają zapiski Rzeckiego, który jest warszawianinem z urodzenia i nie potrafi żyć poza miastem. W rezultacie czytelnik poznaje miasto nie z zewnętrznej perspektywy przybysza, ale z punktu widzenia zdomowionego mieszkańca. Dzięki wspomnieniom Rzeckiego opis świata mieszczańskiego jest jednocześnie wzbogacony o rys historyczny: na przykładzie sklepu Minclów możemy się dowiedzieć, jak wyglądał tradycyjny, jeszcze rodzinny, handel w Warszawie i rytualno-patriarchalne, zachowujące ten sam porządek życie dawnych mieszczan. Gdy porówna się małą rodzinną stabilizację Minclów z dynamicznymi przedsięwzięciami Wokulskiego, widać, jak Warszawa w ciągu jednego pokolenia stała się miastem ekonomicznej nowoczesności związanej z ryzykiem, innowacją, inwestycjami. Inne jeszcze perspektywy ukażą się, gdy sklep przejmie Szlangbaum. Miasto zacznie przypominać dżunglę, gdzie rządzą prawa bezlitosnej walki o byt.

Centrum powieściowej przestrzeni zajmuje sklep, w którym spotykają się przedstawiciele poszczególnych środowisk: subiekt, arystokracja, biedacy, „magdałenka”. Za sprawą pamiętnika Rzeckiego w witrynie sklepowej odbija się przeszłość i teraźniejszość. Sklep Wokulskiego i mieszkanie Rzeckiego umieścił Prus na rogu Krakowskiego Przedmieścia i ul. Królewskiej (kamienica Grodzkich nr 7, dziś w miejscu sklepu znajduje się Księgarnia im. B. Prusa).

W obrazie Warszawy (miasta gubernialnego) pod rosyjską administracją, Prus redukuje elementy rosyjskie: żołnierzy rosyjskich, koszar wojskowych (11), licznych cerkwi (ok. 20), dwujęzycznych polsko-rosyjskich szyldów, ulic, teatralnych afiszy, wszechobecnego języka rosyjskiego – na ulicy, w

sklepie, w urzędach, na wyścigach konnych. Po 1875 r. w sądownictwie nie wolno było posługiwać się językiem polskim. Nie ma Pałacu Namiestnikowego, przed którym stał pomnik Paskiewicza – pogromcy Warszawy z 1831r. W mieście mieszkańcy czują się obco i źle.

Paryż Prusa

Jeśli wizerunek Warszawy wiąże się z lokalną kulturą, to obraz Paryża w *Lalce* ma wymiar uniwersalny – stolica Francji była postrzegana w XIX wieku jako centrum cywilizacji i nowoczesnego świata. Co mógł zobaczyć w 1878 r. Wokulski, przyjeżdżając do Paryża? Miasto liczyło sobie już wtedy blisko dwa miliony mieszkańców i po słynnej przebudowie Haussmana, gigantycznym przedsięwzięciu urbanistycznym z lat 1853-1870, niemal całkowicie zmieniło swój wygląd. W miejsce średniowiecznych jeszcze, pozbawionych chodników, zalanych nieczystościami ulic pojawiły się szerokie bulwary przystosowane do ruchu dorożek i do spacerów, zbudowano nowoczesny system kanalizacyjny. Wokulski spacerował już więc nowymi bulwarami, ulicą Rivoli, podziwiał świeżo oddany, monumentalny gmach Opery, wzdychając: *Ależ tu jest więcej marmurów i brązów aniżeli w całej Warszawie!...*

Paryż był wówczas miejscem trzeciej Wystawy Światowej, na której Wokulski zapoznawał się z najnowszymi osiągnięciami techniki i przemysłu. Prus przedstawił Paryż z punktu widzenia głównego bohatera, czyniąc w ten sposób opowieść o mieście historią samego Wokulskiego, odbiciem jego stanu emocjonalnego, kryzysu tożsamości. Miasto zostało ukazane, podobnie jak bohater, jako wewnętrznie sprzeczne, złożone, trudne do pojęcia. Obraz Paryża nie jest statyczny, ale dynamiczny, rozwija się i zmienia w trakcie pobytu wraz ze zmianą stanu emocjonalnego bohatera spowodowaną miłością do Izabeli. Miasto jest początkowo chaosem. Ale później Wokulski zaczyna w nim dostrzegać porządek i planowość. Dla naturalistów (Emil Zola), miastem rządziły prawa dżungli, bezwzględna walka o byt, w której słabszy musi zginąć. Prus ukazuje Paryż, w którym jest zewnętrzny porządek, logika całości i ład wewnętrzny. Paryż jest dla Wokulskiego przestrzenią otwartą, w której człowiek może się w pełni realizować, tu nie jest ważne pochodzenie, ale kim się jest i co potrafi. Człowiek może tu samodzielnie tworzyć swoje życie i przekształcać rzeczywistość zgodnie ze swoją wolą. Miasto umożliwia nowoczesnemu człowiekowi rozwój osobisty, daje możliwość samorealizacji.